

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта Махсус Таълим
Вазирлиги Мирзо Улуғбек номидаги Самарқанд давлат
Архитектура ва Қурилиш Институту**

Факультет: Қурилишни бошқариш

Кафедра: Социология ва иқтисодиёт назарияси

Фан: Маънавий асослари ва дин шунослик

Резюме

Мавзу: БУДДАВИЙЛИК.

Бажарди: 204-Бва ИҚ гуруҳ талабаси

Исмоилова .Д

Текширди : Зиятова.А.Э

2015

Мавзу. БУДДАВИЙЛИК

Режа:

- I. Буддавийлик асосчисининг шахси;
- II. Буддавийлик таълимоти;
- III. Медитация;
- IV. Буддавийликнинг тарқалиши;
- V. Буддавийлик манбалари.

1. Буддавийлик - учта дунё динлари ичида энг қадимийси ҳисобланиб, эрамиздан аввалги VI - V асрларда Ҳиндистонда юзага келган. Бу динга эътиқод қилувчилар, асосан, Жанубий, Жануби-Шарқий ва Шарқий Осиё мамлакатларида, Шри- Ланка, Ҳиндистон, Непал, Бутан, Хитой, Сингапур, Малайзия, Монголия, Корея, Вьетнам, Япония, Комбодже, Бирма, Тайланд, Лаосда ва қисман Европа ва Америка қитъаларида, Россиянинг шимолий минтақалари - Бурятия, Қалмиқистонда истиқомат қиладилар.

Ҳозирги кунда дунёда буддавийликка эътиқод қилувчилар сони қанчалиги аниқланмаган, чунки кўпгина мамлакатлар ҳуқуқ нормаларига кўра қайси динга эътиқод қилувчилар сони қанча деб ҳисобот ишлари олиб борилмайди. Бироқ тахминан олинганда ҳозирги кунда дунёда буддавийлар сони 400 млн.га яқин бўлиб, улардан 1 млн.га яқини *монахлар*дир.

Буддавийлик бундан 2500 йилдан аввалроқ Ҳиндистонда диний фалсафий таълимот сифатида вужудга келиб, унда кўплаб қонуний манбалар ва кўп сонли диний йўналишлар мавжуддир.

Буддавийликнинг турли миллатлар томонидан кенг қабул қилиниши ва унинг кенг доирада тарқалиб кетишининг сабаби унинг турли миллий ва диний анъаналар билан кириша олиши бўлиб, бу нарса буддавийликнинг ҳаётнинг барча соҳалари, жумладан, диний, маданий, сиёсий ва иқтисодий катламларга кириб боришига сабаб бўлди.

Буддавийликни дин ёки фалсафа, идеология ёки маданият қонунлари тўплами ёки ҳаёт тарзи деб баҳолаш мумкин.

Ҳозирги буддавийликка эътиқод қилиб келаётган шарқ мамлакатларидаги буддавийлик таълимотини ўрганиш у ердаги сиёсий-иқтисодий, маънавий маданиятини тушунишнинг асосий омилларидан ҳисобланади. Бу давлатларда буддавийлик қоида ва анъаналари буддавийликка эътиқод қилувчилар назарида марказий ҳукумат қонунларидан кўра устун туради. Бу нарса замирида буддавийликнинг потенциал кучи ётади.

2. Буддавийлик асосчисининг шахси. Буддавийлик асосчиси ҳақиқий тарихий шахсдир. Бу кўплаб буддавийлик билан шуғулланган тадқиқотчи олимлар бизгача етиб келган манбалар асосида исбот қилганлар. Буддавийлик асосчиси ҳақида хабар берувчи фольклор ва бадиий адабиётлар уни Сиддхартта, Гаутама, Шакьямуни, Будда, Тадхагата, Джипа, Бхагаван каби исмлар билан зикр этадилар. Бу исмларнинг маънолари қуйидагича: Сиддхартта - шахсий исми, Гаутама - уруғ исми, Шакьямуни - шақлар ёки шакия қабиласидан чиққан донишманд, Будда - нурланган, Тадхагата - шундай қилиб шундай кетган, Джина - ғолиб, Бхагаван - тантана қилувчи. Бу исмлар ичида энг машҳури Будда исми бўлиб, шу исмдан унинг динига *буддавийлик (буддизм, буддийлик)* номи берилган.

Ҳозирги кунда Будданинг бешта биографияси маълумдир: «Махавосту» - эрамизнинг II асрида ёзилган, «Лалитавистара» - эрамизнинг II-III асрларида юзага келган, «Буддахачарита» - Будда файласуфларидан бири Ашвагхошей томонидан эрамизнинг I-II асрларида яратилган, «Ниданакатта» - эрамизнинг I-асрида ёзилган ва «Абнихишкрамансутра».

Бу биографиялар орасидаги асосий зиддият Будданинг қайси йилларда яшаганлиги хусусидадир. Улар эрамиздан аввалги IX-III асрлар орасидаги турли муддатларни кўрсатадилар. Расмий буддавийлик ҳисобига кўра эса Бутама - Будда эр. ав. 623 йилда туғилиб, 544 йилда вафот этган. Бироқ, кўпчилик тадқиқотчилар унинг туғилиши эр. ав. 564 йилда, ўлими эса 483 йилда деб ҳисоблайдилар. Баъзан 560 - 480 деб тўлиқ сонлар билан кўрсатадилар.

Юқорида зикр қилинган биографияларда Будданинг ҳақиқий ҳаёти билан унинг афсонавий ҳаёти ўзаро қоришиб кетган.

Сиддхартта Шакья қабиласининг подшоҳларидан бири Шуддходананинг ўғли эди. Унинг саройи Химолай тоғлари этагида Капилавасти деган қишлоқда бўлган. (Ҳозирда Непал ҳудудида). Онаси - малика Майя. Подшоҳ ўғлини орзу хаваслар оғушида тарбиялар, уни ҳеч бир камчиликсиз катта

килади. Улғайиб кўшни подшоҳлардан бирининг қизи Яшадхарага уйланади ва ўғил кўриб, унга Рахула деб исм қўяди.

Ҳеч бир қийинчилик ва камчилик кўрмай ўсган бола Сиддхартха иттифиқо қариган чолни, беморни, оғир меҳнатли бир роҳибни учратади. Бундан қаттиқ таъсирлаган шаҳзода инсониятни қийинчилик ва азобдан қутқариш йўлларини ахтариб саройни ташлаб кетади. Бу вақтда у 30 ёшда эди. У бешта роҳибга кўшилиб, улар билан қишлоқма-қишлоқ кезиб юради. Кўп вақт бу роҳибларга ҳамроҳлик қилиб, уларнинг йўлларида маълум мақсад йўқлигини ва бу йўл ўз олдига қўйган мақсади - инсониятни азоб укубатдан қутқаришга олиб бормаслигини англайди ва роҳиблар жамоасидан ажралади.

У чакалакзор ўрмонларда кезиб, чарчаб бир дарахти тагида дам олиш учун ўтиради ва ўзига токи ҳақиқатни топмагунча шу ердан турмасликни ваъда беради.

Бу ўтиришнинг 49 куни унинг қалбидан «Сен ҳақиқатни топдинг» деган садо келади. Шу пайтда унинг кўз олдига бутун борлиқ намоён бўлади. У ҳамма жойда шошилиш, қаёққадир интилишни кўради. Ҳеч бир жойда осудалик йўқ эди. Ҳаёт ниҳоясиз узоқликни кўзлаб ўтиб кетаётган эди. Инсон ақли етмас бир куч - Кришна - яшаш, мавжуд бўлиш умиди барчанинг тинчини бузар, ҳалок қилар ва яна қайта яратар эди. Мана энди Будда кимга қарши курашиш кераклигин англади. Шу ондан у Будда - нурланган деб аталди. У тагида ўтирган дарахт эса - нурланган дарахт деб атала бошлади.

Будда ўзининг биринчи даъватини Варанаси яқинидаги Ришипатана боғида, ўзининг беш роҳиб дўстларига қилди ва ўшалар унинг биринчи шогирдлари бўлдилар.

Шу кундан бошлаб Будда ўз шогирдлари билан қишлоқма-қишлоқ юриб ўз таълимотни тарқатиб ўзига янги издошлар орттиради. Будда 40 йил давомида ўз таълимотини Ҳиндистоннинг турли жойларига етказди ва 80 ёшида Куштнагара деган жойда дунёдан ўтди. Унинг жасади ҳинд удумига кўра у ерда куйдирилиб, унинг хоки 8 та будда жамоаларига бўлиб юборилди ва ҳар бир жамоа уни дафн этган жойида ибодатхона барпо этди.

Будданинг ҳаёти ҳақида турли афсоналар ҳам тўқилган. Бу афсоналарда айтилишича, Будда кўп йиллар давомида ер юзидаги турли мавжудотлар қиёфасида қайта туғилган: 84 марта руҳоний, 58 марта подшоҳ, 24 марта роҳиб, 13 марта савдогар, 18 марта маймун, 12 марта товук, 8 марта ғоз, 6 марта фил шунингдек балиқ, қурбақа, каламуш, қуён каби қиёфаларда қайта

туғилган. Жами 550 марта қайта туғилган. У доимо қаерда, қай қиёфада туғилишини ўзига ўзи белгилаган.

Сўнги марта уни худолар инсониятни тўғри йўлга бошлаши учун инсон қиёфасида яратганлар. Бу афсоналарнинг баъзиларига кўра ер юзида Гаутамага қадар 6 та будда ўтган. Шунинг учун буддавийликнинг баъзи муқаддас жойларида 7 та ибодатхона барпо этилган. 7 та Ботха дарахти ўтказилган. Баъзи афсоналар 24 та Будда авлоди ўтган деса, баъзилари минглаб Буддалар ўтган деб даъво қилади.

3. Буддавийлик таълимоти. Буддавийлик қадимий Ҳинд диний - фалсафий таълимотлари асосида вужудга келган, амалиёт ва назариётдан иборат диний тизим дир. Унинг асоси «Ҳаёт - бу азоб, уқубатдир» ва «нажот йўли мавжуд» деган ғоядир. буддавийлик қонуниятларига кўра инсон ўзига мослашган мавжудот бўлиб, ўзида туғилади, ўзини ўзи ҳалок қилади ёки қутқаради. Бу нарса Будданинг илк даъватида мужассамлашган 4 ҳақиқатда ўз ифодасини топган.

Биринчи ҳақиқат - «Азоб уқубат мавжуддир». Ҳар бир тирик жон бошидан кечиради, шунинг учун ҳар қандай ҳаёт - қийноқ, азоб-уқубатдир.

Туғилиш - қийноқ, касаллик - қийноқ, ўлим - қийноқ, ёмон нарсага дуч келиш - қийноқ, яхши нарсадан айрилиш - қийноқ, ёмон нарсадан айрилиш - қийноқ, ўзи хоҳлаган нарсага эга бўлмаслик - қийноқ. Дунё тузилишининг асосий қонуни бир-бирига боғлиқлик. Ҳеч бир нарса маълум сабабсиз яралмайди. Лекин ҳар бир ҳодиса ёки ҳаракатнинг бирламчи сабабини аниқлаш мумкин эмас. Шунинг учун буддавийлик дунёни шу ҳолича қабул қилишга чақиради.

Буддавийлик таълимотига кўра, ҳар қандай нарса ёки ҳодиса у хоҳ моддий ёки маънавий бўлсин Дхарма (элемент)лардан тузилган. Бу элементлар ўз хусусиятига кўра ҳаракатсиз бўлиб, уларни ҳаракатлантирувчи куч инсоннинг хаёллар ва сўзларидир. Объектив ҳақиқат бу доимий равишда ўзгариб турувчи Дхармалар оқимидир. Ҳаракатдаги Дхармалар мавжудлигининг 5 формасини яратади: тана, сезги, ҳис-туйғу, ҳаракат, англаш. Бу беш форма инсонни ташкил қилади. Инсон улар ёрдамида яшайди ва борлиқ билан алоқада бўлади, яхши ёки ёмон ишларни бажаради. Бу нарса инсоннинг ўлими билан тугалланади. Инсонни ташкил қилувчи беш форма (*скандх*) ўз навбатида қайта туғилади. Янги тананинг хусусиятлари асос бўлувчи беш натижани беради: фаолият, гумроҳлик, хоҳиш, истак ва норма.

Бу процесс «хаёт ғилдираги»ни ташкил қилади. «Хаёт ғилдираги»да доимий равишда айланиб, инсон абадий қийноққа дучор бўлади.

Иккинчи ҳақиқат - «қийноқларнинг сабаблари мавжуддир». Инсон моддий нарсалар ёки маънавий қадриятлардан фойдаланиб, уларни ҳақиқий ва доимий деб ҳисоблайди ва доимо уларга эга бўлишга интилади. Бу интилиш ҳаёт давомийлигига олиб боради. Яхши ёки ёмон ниятлардан тузилган ҳаёт дарёси, орзулар ва интилишлар сабабли келажак ҳаёт учун *карма* хозирлайди. Демак, қайта туғилиш, янгитдан қийноқларга дучор бўлиш давом этади. Буддистлар фикрича Буддадан кейин ҳеч ким Нирвана ҳолатига эриша олмаган.

Учинчи ҳақиқат - «қийноқларни тугатиш мумкин». Яхши ёки ёмон ниятлар, интилишлардан бутунлай узилиш Нирвана ҳолатига тўғри келади. Бу ҳолатда инсон қайта туғилишдан тўхтайдди. Нирвана ҳолати, буддавийлар фикрича, «Хаёт ғилдирагидан» ташқарига чиқишдир. «Мен» деган фикрдан ажралиб, инсоннинг ҳиссий туйғулларини тўла тугатишдир.

Тўртинчи ҳақиқат - қийноқлардан қутилиш йўли мавжуддир. Бу йўл - «Саккизта нарсага амал қилиш, тўғри тушуниш, тўғри ҳаракат қилиш, тўғри муомалада бўлиш, фикрни тўғри жамлаш». Бу йўлдан борган инсон Будда йўлини тутади.

Бу саккиз нарсага амал қилиш медитация деб номланади. буддавийлик таълимоти асосан уч қисмдан иборат: 1. Медитация; 2. Ахлоқ; 3. Донолик.

1. Медитация:

- 1) Тўғри тушуниш;
- 2) Тўғри ният қилиш;
- 3) Тўғри ўзини тутиш;
- 4) Тўғри англаш;
- 5) Тўғри ҳаракат қилиш;
- 6) Тўғри муомалада бўлиш;
- 7) Тўғри фикр юритиш;
- 8) Тўғри гапириш;

2. Ахлоқ нормалари - Будда «Панча Шила» насиҳати:

- 1) Қотилликдан сақланиш;
- 2) Ўғрилиқдан сақланиш;
- 3) Гумроҳликдан сақланиш;
- 4) Ёлғон, қалбаки нарсалардан сақланиш;
- 5) Маст қилувчи нарсалардан сақланиш;
- 6) Тушдан кейин овқатланишдан сақланиш;

- 7) Ўйин - кулгудан сақланиш;
- 8) Зебу-зийнат, атир-упалардан сақланиш;

3. Донишмандлик - бу буддавийликнинг асосий мақсади бўлиб, нарсалар табиатини тўғри тушуниш.

Илк буддавийликнинг дхармалар табиати ҳақидаги мавҳум метафизик асослари буддавийликда икки оқим «Хинаяна» (кичик ғилдирак) ва «Махаяна» (катта ғилдирак) юзага келишига олиб келди.

Хинаяна таъкидлашича дхармалар табиатини ўрганиш ва нирванага эришиш маънавий йўл билан бўлади. Бу йўл жуда оғир ва фақат монахларгина нирвана ҳолатига етиши мумкин. Махаяна эса Будда танаси жонзотларни азобдан қутқариш учун турли жонзот формасига кириши мумкин ва ҳаёт занжиридаги барча уни ўрганиши, англаши мумкин дейди. Бу нарса чексиз Будда рамларини, худоларни келиб чиқишга сабаб бўлди. Бу худоларга ишониш йўллари барчага мумкин. Шу сабабли «Катта ғилдирак» деб номланади.

4. Буддавийликнинг тарқалиши.

Буддавийликнинг ёйилишида Сангха - буддавийлик жамоаларининг роли катта бўлган. Улар йилнинг об-ҳавоси яхши бўлган 9 ойида шаҳарма-шаҳар, қишлоқма-қишлоқ юриб, улар аҳолисини буддавийликга даъват қилиб уларга Будда таълимотини ўргатиб юришган. Фақатгина Муссон ёмғирлари тинмай қуйган 3 ойдагина ўз ибодатхоналарида муқим бўлиб ибодат билан шуғулланганлар.

Эрамиздан аввалги 273-232 йилларда ҳукмронлик қилган Император Ашока даври буддавийликнинг кенг худудга ёйилишига катта имкониятлар яратди. Ашока ўзининг илк ҳукмронлик пайтиданоқ буддавийликка эътиқод қила бошлади. У буддавийликка, монахларига, уларнинг Ҳиндистон билан чегарадош давлатларга қилган миссионерлик ҳаракатларига хайрихоҳлик қилди. Улар ўз даъватлари асосида бирон-бир ерлик аҳоли ёки руҳонийлар томонидан қаршиликка учрасалар, улар ҳеч қандай қарши ҳаракат қилмай, ўз йўлларида давом этганлар. Агар маҳаллий аҳоли томонидан ўзларига нисбатан хайрихоҳлик сезсалар, ўша ерга кўпроқ ахамият бериб, уларни кўпроқ даъват қилишган.

Буддавийлик жамоалари ҳар қандай бошқа дин, маданият ёки урф-одатлар камровида ёки аралашувда бир неча юз йиллаб ўзларини сақлаб қолиш, ҳамда фурсат келганда уларга ўз таъсирларини ўтказиш қобилиятига эгадирлар. Уларни бу хусусиятлари Ҳиндистонда мусулмон ҳукмдорлар даврида, Шри-Ланкада португаллар, голландлар ва инглизлар мустамлакаси даврида, Хитой ва Япония

конфуцийчилари даврида, Жануби-Шарқий Осиёга буддавийликнинг ёйилишида яққол намоён бўлган.

Шундай қилиб, буддавийлик эрамиздан аввалги 1 минг йиллик охирларида Шри-Ланкага ва Ўрта Осиё ҳамда Олд Осиёни ўз ичига олган Кушон империясига кириб келди. Бизнинг диёримизда олиб борилган археология қазилари асосида Ўратепа, Далварзинтепа, Қува, Зартепа, Қоровултепа, Айритом мавзеларидан топилган. Шакъямуни санамлари, хайвон ҳайкалчалари, рамзий ғилдираклар ва ступа қолдиқларининг гувоҳлик беришича Кушон империясида буддавийликка катта аҳамият берилган.

Буддавийлик эрамизнинг I асрида Хитойга, IV асрда Кореяга, VI асрда Японияга, VII асрда Тибетга, XIII асрдан XVI асргача Монголияга, XVII асрдан XVIII асрларгача Бурятия ва Тувага, XIX-XX асрларда Америка ва Европа қитъаларига кириб борган.

Хитой манбаларининг хабар беришича буддавийлик Хитой худудига кириб боришида диёримиздан борган будда олимларининг хиссаси катта бўлган. Тахминан 30 га яқин даъватчи олимлар Хитойнинг турли шаҳарларида будда таълимотини ёйганлар. Ханузгача Самарқанд, Бухоро, Шошдан борган будда олимларининг мақбаралари муқаддас жой саналади.

Буддавийлик ўз таълимотида ҳеч қачон бошқа худоларга сиғинишни таъқиқламаган. Балки уларга ибодат қилиш инсонга вақтинча тасалли бериш мумкин. Бироқ, нирвана ҳолатига олиб бормайди деб айтган. Шу сабабли буддавийлик таълимоти турли жойларда ёйилиши билан улар ибодат қилиб келган худолари ёки улуғланган шахслари тимсоллари ибодатхоналарни эгаллаган.

Масалан, Ҳиндистоннинг буддавийликка мансуб худолари «дунёни яратувчи Брахма», «чакмоқ ва момақалди роқ худоси Индра», «хунармандчилик ишлари худоси Хатиману», Тибетда: «Тибет эпоси қахрамони Басер» тимсоли, Монголияда Чингизхон каби миллий пантеон буддавийлик илоҳлари сифатига айланди. Бироқ бу пантеонлар Нирвана ҳолатига олиб бормайди. Фақатгина Будда нирванага олиб боради ва инсонни қийноқдан қутқаради.

5. Буддавийлик манбалари. Буддавийлик таълимоти бир қатор девон шаклига келтирилган тўпламларда баён қилинган. Улардан энг асосийси Трипитака (ёки Типитака) - уч сават маъносини англатади. У уч қисмдан иборат бўлганлиги учун шундай ном билан аталган. буддавийликнинг бу ёзма манбаси ҳозирги даврда Шри-Ланкада сақланиб қолган. У эрамизнинг

бошларида шаклланган. Улар - будда тарғиботининг ҳақиқий баёни ҳисобланган сутра матнлари (сутта-питака), раҳбонийлик ахлоқи ва хонақоҳлар низомларига бағишланган виная матнлари (виная-питака), буддавийликнинг фалсафий ва психологик муаммоларини баён қилиб беришга бағишланган абхидхарма матнлари(абхидхарма-питака)дан иборат. Кейинчалик шаклланган санскрит, хитой, тибет, кхмер ва япон тилларидаги буддавийликка оид адабиётлар анча кенг тарқалган, аммо уларнинг тарихий қиймати камроқ. Будда ҳаётига тегишли ривоятларнинг барчаси Трипитакада жамланган.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. -Т., Ўзбекистон, 2009.
2. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Президент Ислам Каримовнинг 2009 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2010 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2010 йил 30 январ.
3. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлиси тўғрисида тўғрисида Ахборот. 2010 йил 28 январь.
4. Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. «Халқ сўзи», 2009 йил 6 декабрь.
5. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. -Т.: Ўзбекистон, 2009.
6. Мамлакатни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш - давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008.

8. Каримов И.А. Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш – асосий вазифамиздир. – Т.: Ўзбекистон, 2007.
9. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсадидир. -Т., Ўзбекистон, 2007.
10. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. -Т.: Ўзбекистон, 2005.
11. Каримов И.А. Империя даврида бизни иккинчи даражали одамлар, деб ҳисоблашар эди. Т., «Ўзбекистон», 2005.
12. Абдуллажонов О. Диний ақидапарастликнинг келиб чиқиши, моҳияти ва Ўзбекистонга кириб келиши. -Т., Академия, 2000.
13. Абдуллатиф қори Ҳошимжон қори ўғли. Залолатга кетманг. Ҳизбут-тахрир фитнасидан огоҳ бўлинг. -Т.: Мовароуннаҳр, 2003.
14. Абдусамедов А.Э. Ислом дини асослари ва маънавияти. Т., 2007.
15. Ақидада адашмайлик. Ўзбекистон мусулмонлари идораси Уламолар кенгаши. -Т.: Мовароуннаҳр, 2005.
16. Азимов А. Религиозний экстремизм и фундаментализм. -Т., 1998.
17. Бағрикенглик тамойиллари декларацияси. -Т., 2002.
18. Дунёвийлик ва ижтимоийлик фалсафаси. Т., 2008.
19. Жўзжоний А.Ш. Ислом ҳуқуқшунослиги. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2002.
20. Жўраев Н. Халқаро терроризм ва минтақавий можаролар. -Т., 2000.
21. Закурлаев А. Ғоялар кураши. -Т.: Мовароуннаҳр, 2000.
22. Ирисов Б.Дин, ақидапарастлик ва таҳдид. -Т., Маънавият, 2000.
23. Ислом зиёси ўзбегим сиймосида. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2001.
24. Ислом маърифати. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2005.
25. Ислом: Бағрикенглик ва мутаассиблик. -Т., Университет, 1998.
26. Ислом. Энциклопедия. -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2004.
27. Каримов А. Дунёвийлик дахрий эмас ёхуд “Ҳизбут-тахрир”нинг даъволари хусусида мулоҳазалар. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2002.
28. Каримов Т. Шарқ ал-Ғаир юлдузлари. -Т.: Ўзбекистон, 2005.
29. Комилов Н. Ислом-маърифат дини. -Т., Маънавият, 2000.
30. Мамашокиров С., Тоғаев Ш. Эркин ва фаровон ҳаёт қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. Т., 2007.
31. Обидов Р., Абдуллаев С., Азимов А. Ҳидоят ва залолат. Т., 2004.
32. Отамурадов С., Мамашокиров С., Холбеков А. Марказий Осиё: ғоявий жараёнлар ва мафкуравий таҳдидлар. -Т., 2001.
33. Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. -Т.: Ўзбекистон, 2004.
34. Рахматов О. Огоҳлик - муқаддас бурч. -Т.: Мовароуннаҳр, 2000.
35. Раджапова М. Диний экстремизм ва террорчилик. -Т., 2000.

36. Саидов А.Х. Религиозная толерантность и светское государство в Узбекистане. -Т., 2002.
37. Гарозий А.М. Олам узра тарқалган ислом. -Т., 2001.
38. Тошкент Ислом маданияти гавҳари. Фотоальбом. Т., 2007.
39. “Трибуна Ислама”. Общероссийская газета Духовного управления мусульман Европейской части России. 2005.
40. Туленова К., Тиллаволдиева М. Миллий ғоянинг фалсафий масалалари. Т., 2008.
41. Хусниддинов З.М., Абдусаттаров А. Исломдаги оқимлар: хорижийлик ва шиалик. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2003.
42. Хорун Яҳё. Ислом террорни қоралайди. -Т., Мовароуннахр, 2003.
43. Хожи Исматуллох Абдуллох. Марказий Осиёда Ислом маданияти. Т., Шарқ зиёкори, 2005.
44. Ходиев Б.Ю., Бекмуродов А.Ш., Гофуров У.В., Тухлиев Б.К. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. –Т., Иқтисодиёт, 2009. -120 б.
45. Юнусова А.Т. Религия и закон. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2002.
46. Юнусов А. Динимиз душманлари. -Т., Мовароуннахр, 2000.
47. Якубов О. Қашқирлар галаси: Терроризмнинг қонли изи. -Т., 2000.
48. Ўзбекистон ёшларида дунёқараш уйғунлигининг шаклланиши муаммолари. -Т.: Тошкент Ислом Университети, 2004.
49. Қорабоев У. «Ўзбек халқи байрамлари». –Т.: «Маънавият», 2002.
50. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. -Т.: Тошкент ислом Университети, 2004.
51. Хусниддинов З. Ислом: йўналишлар, мазҳаблар, оқимлар. -Т.: Мовароуннахр, 2000.